

Vecinătatea și „fraternitatea economică”

Vintilă Mihăilescu

Cum adică prieteni ? – se mira un țăran din Bărăgan acum câțiva ani. *Noi aici avem rude sau vecini !...* Într-adevăr, „prieteni” este o relație socială relativ mai nouă și mai urbană, ce ține oarecum de liberul arbitru al individului: prietenii ții alegi, în timp ce rudele și vecinii sunt „dați”. Vecinătatea este astfel, la origine, o relație de necesitate: fără vecini și fără să se ajute cu aceștia la nevoie, omul comunităților arhaice nu poate trăi. Nu poate trăi nici țăranul satelor noastre tradiționale. Proximitatea spațială este dublată astfel de regulă de o proximitate funcțională: te ajut – mă ajuți.

În acest sens, Max Weber face distincția între “societate domestică” și “vecinătate”. Prima este “o comunitate ce acoperă nevoile de muncă și relații” (Weber, 1971 : 379), ceea ce noi am numi o gospodărie; cealaltă se referă la nevoile “extra-ordinare”: “acest termen nu desemnează doar forma ‘primitivă’ a relațiilor ce apar ca urmare a proximității terenurilor sau locuirii, ci și, la un mod general, întreaga comunitate de interese, efemere sau perene, ce rezultă din proximitatea geografică sau spațiul rezidențial al unor locuitori mai mult sau mai puțin permanenți.” (idem : 380) Caracteristica definitivă pe care o atribuie Weber acestor vecinătăți este “‘frația’ sau ‘fraternitatea’ economică, adică ajutorul reciproc oferit în absența oricărui soi de sentimentalism” (idem, p. 382). Din acest punct de vedere, mai ține să precizeze Weber, satul societăților agricole era o “comunitate tipică de vecinătate” (idem : 380).

Tot el este și cel care atrage atenția asupra faptului că simpla proximitate fizică nu este însă suficientă pentru a genera și garanta o comunitate de vecinătate. În acest sens, Max Weber înlocuiește programatic substantivul “comunitate” cu forma sa verbală de “comunitarizare” (*Vergemeinschaftung*). Ceea ce face o comunitate nu este o proximitate sau o coexistență de un soi sau altul, ci “sentimentul subiectiv al participanților de a aparține unei aceeași comunități.” “Doar în momentul în care, în virtutea acestui sentiment comun, indivizii își orientează mutual, într-un mod sau altul, comportamentele lor, se naște în ei o relație socială” (Weber, 1971, p. 43) iar această relație poate încheia apoi o “comunitate”. Construcția unei comunități de vecinătate nu se întemeiază deci doar pe elemente **obiective**,

necesare și suficiente, cum ar fi vecinătatea însăși sau co-rezidența, ci pe un element **subiectiv** fundamental : *semnificația* acestor elemente pentru persoanele respective.

O practică veche în satele balcanice poate ilustra perfect această situație. Pe lângă poarta de la stradă, există – sau, în orice caz, exista – în aceste sate și o altă poartă, laterală, care dădea direct în ograda vecinului și care se numea în consecință : *poarta vecinului*. Legătura cu vecinul, la nevoie, era astfel mai scurtă și mai ferită de ochii lumii. Dacă relația cu vecinul se strica, această poartă se închidea și ea.

O altă practică, pîrleazul, poate ilustra un alt aspect definitiv al vecinătății. Menit să ajute omul să treacă de o parte și alta a unui gard, pîrleazul nu se reduce la acest aspect funcțional, ci are și o puternică încărcătură simbolică. „A sări pîrleazul” înseamnă altceva decît o cursă cu obstacole. El ne atrage atenția asupra faptului că vecinătatea este un gard care poate fi sărit, atunci și cît este cazul. Altfel spus, vecinătatea nu există fără frontieră, fără o *despărțire* clară și netă între vecini, după cum nu există nici fără posibilitățile la fel de clare și nete de a trece aceste frontiere pentru a *reuni* vecinii despărțiți de garduri.

Relații de (bună) vecinătate există în orice colectivitate din lume. Reglementarea acestor relații rămîne însă, de regulă, de domeniul gurii satului : e rînduit să faci anumite lucruri între vecini, după cum nu se cade să faci altele. Comunitățile săsești din Transilvania au formalizat însă de secole aceste relații de bună vecinătate; mai mult, și-au organizat întreaga viață socială în instituțiile numite Vecinătăți (*Nachbarschaft*).

Originea Vecinătăților trebuie căutată în diferitele forme de corporații funerare, de *Fraternitas*, etc. existente în tradițiile occidentale medievale, pe care se pare că sașii le-au adus cu ei la stabilirea lor pe teritoriul Transilvaniei. Ele s-au dezvoltat de pe la începutul secolului XVI, strîns legat și de răspîndirea protestantismului, inițial în orașe dar patrundînd apoi și în lumea rurală. Tipic săsești, acestea au rămas ca atare pîna pe la 1781, cînd reglementarea imperială impusă de *Concivitas* a forțat o anumită alcătuire etnică mixtă a localităților. Aceasta este și perioada apariției primelor Vecinătăți române, încurajate de Imperiul Habsburgic din motive administrative și avînd inițial un conducător (“tată de Vecinătate”) sas.

Ceea ce este însă esențial din punctul de vedere al celor de față este faptul că Vecinătățile erau organizate după un criteriu explicit și exclusiv teritorial, toate gospodăriile unei străzi – sau ale unei părți din stradă cînd aceasta era foarte lungă – alcătuiind o astfel de

Vecinătate. În rest, sarcinile și probleme “domestice” și de “fraternitate economică” cu care se confruntau membrii Vecinătăților erau, în esență, aceleași cu cele ale altor comunități țărănești din zonă.

Principalele caracteristici ale Vecinătăților – dincolo de variațiile lor în timp și spațiu – ar putea fi considerate următoarele:

- Vecinătățile sunt forme de **organizare spațială**, delimitându-se astfel atât de solidaritățile de rudenie cât și de cele de proprietate comună. Ca “asocieri de gospodării”, ele sunt conduse de un “tată mare de Vecinătate” ales prin rotație dintre membrii Vecinătății, ajutat de un “tată mic de Vecinătate”, care de regulă îi va succeda, și de un casier. Soțiile primilor doi, numite “mamă mare/mică de Vecinătate” au și ele anumite roluri determinate în cadrul unor evenimente ale Vecinătății;
- Există un soi de **apartenență formală** la Vecinătate, fiecare nou membru trebuind să solicite acceptarea lui ca membru, aceasta făcându-se într-un cadru ceremonial cu ocazia întrunirii anuale a întregii Vecinătăți, când noilor veniți li se prezintă drepturile și îndatoririle oricărui membru. De asemenea, în principiu, orice membru poate să decidă ieșirea lui din Vecinătate, deși, așa cum arăta Annemie Schenk, viața în afara Vecinătății era de neimaginat pentru un sas (Schenk, 1995);
- Există un soi de **normativitate scrisă a reciprocității** în interiorul Vecinătății. Astfel, principalele îndatoriri reciproce ale membrilor Vecinătății, care acoperă, în mare, “fraternitatea economică”, sunt stabilite în scris prin “statutul” Vecinătății, act esențial, care este păstrat în “lada Vecinătății” și transmis de la un tată de Vecinătate la următorul și citit noilor membri la întrunirea anuală;
- Există un soi de **contabilitate morală**, de asemenea stabilită în scris în cadrul statutului și care prevede “amenzile” specifice (*Bussgeld*) pe care orice membru al Vecinătății trebuie să le plătească în “ziua de judecată” (*Richttag*) pentru nerespectarea diferitelor îndatoriri specifice, suma fiind considerată ca proporțională cu gravitatea culpei. Prin această plată, membrul Vecinătății este considerat ca fiind absolvit de păcate – bineînțeles cu condiția să nu persiste în repetarea lor, caz în care poate fi exclus, în principiu, din Vecinătate;
- În sfârșit, cel puțin în ultima vreme, există o anumită **transferabilitate a responsabilităților**. Astfel, există și posibilitatea ca un individ căruia îi vine rândul pentru o anumită sarcină în cadrul Vecinătății, să plătească pe alt membru – sau chiar pe cineva din afară – ca să o realizeze în locul său.

Vecinătățile sunt astfel o formă intermediară între comunitățile de vecinătate ale satelor românești – și ale majorității satelor tradiționale în general – și organizațiile moderne, în care „fraternitatea economică” este organizată după criterii „raționale”.

E țara plină de țări ! – constata mai demult geograful Ion Conea. Tot el descria nedeele și târgurile de fete, care aveau loc pe culmile munților sau dealurilor, la granița dintre „țări”. Acolo, sus, se întâlneau locuitorii dintr-o „țară” și vecinii lor din „țara” de peste culme, schimbau produse și fete și petreceau. Apoi se întorceau în „țărilor” lor, adăpostite în depresiunile intramontane. Uriașul gard al culmilor care despărțeau „țări” vecine era domesticut astfel prin acest „pîrleaz” al „tîrgurilor de două țări”, cum se mai numeau aceste festivități pastorale. Fiecare își vedea de treburile sale, dar nici unii, nici alții nu puteau trăi fără aceste forme de „fraternitate economică”.

Forme ale comunităților de vecinătate din satele tradiționale supraviețuiesc și astăzi. Le întâlnim uneori, în variante reduse, în unele blocuri sau cartiere, unde proximitatea are și anumite semnificații de vecinătate. În mod specific, „fraternitatea economică” a vecinătăților s-a transfigurat și s-a transferat însă în *spațiul public*. Acesta constituie modalitatea – dar și locul – în care fiecare devine vecin cu fiecare, spațiul în care interesul meu se întâlnește cu interesul tău și dă naștere interesului comun. Spațiul public este astfel un soi de vecinătate deterritorializată, de care trebuie să avem grijă cu toții pentru ca fiecare dintre noi să poată beneficia de el. Ceea ce nu se întâmplă însă totdeauna... Iată un exemplu în acest sens: într-un nou cartier de vile din București, proprietarii au „ciupit” câte puțin din spațiul comun rezervat căilor de acces astfel încât, în momentul în care a fost croită definitiv strada dintre vile, cu toții au constatat că pe ea nu puteau trece două mașini. S-a pus atunci problema ca fiecare să se retragă cu gardul său cu măcar jumătate de metru pentru a face strada accesibilă pentru toată lumea. Dar nimeni nu a acceptat să fie primul... Ca și în cazul comunității de vecinătate, unde proximitatea fizică nu este suficientă, existența unor interese obiective comune nu este suficientă pentru a construi un spațiu public. După câteva decenii de comunism, interesele comune par a fi confundate cu colectivismul iar spațiul public pare să fie perceput ca o uzurpare a spațiului privat. Vecinătatea urbană, transfigurată în spațiu public, devine astfel marea problemă a neîncheiatei noastre tranziții.

Vecinătatea se exercită și la nivel de țări întregi. În acest sens chiar se pune problema unui „principiu al buneii vecinătăți”. Cea mai frumoasă metaforă în acest sens am aflat-o într-

un sat bulgăresc de pe lângă Dunăre, unde mi s-a povestit că fluviul îngheață iarna, așa că feciorii de pe un mal și fetele de pe celălalt se întâlneau în mijlocul Dunării și făceau nunta. Dunărea, care desparte și unește în același timp, devenea un soi de „tîrg de două țări” și era astfel un simbol puternic al vecinătății. Nu știu care ar putea fi în prezent imaginea adecvată a unei bune vecinătăți trans-naționale...